

VINCZE GÁBOR

A Lăncrănjan-ügy

EGY MAGYARELLENES PAMFLET, ÉS FOGADTATÁSA ROMÁNIÁBAN,
VALAMINT MAGYARORSZÁGON, 1982-BEN

Annus József és Vörös László emlékére

Amikor fél évszázados volt a Tiszatáj, megjelent a monográfiája, a Múltunk című politikai-történelmi szemlében pedig egy tanulmány a folyóiratról.¹ Ezekben, bár röviden, de kitérnek a szerzők arra az 1982-es ügyre, melyet nevezhetnénk akár a *második Tiszatáj-botránynak*² is. Arról a nagy port kavart esetről van szó, amikor Vörös László főszerkesztőt és helyettesét, Annus Józsefet az MSZMP Csongrád megyei ideológiai titkára szóban fölmentette a posztjukról (ezt azonban utólag Budapesten nem erősítették meg!), többek között azért, mert leközltek Köteles Pál kritikáját Ion Lăncrănjan magyarellenes pamfletjéről. Erről a skandalumról természetesen az érintett, Vörös László is írt a visszaemlékezésében,³ sőt, előtte korábban mások is említést tettek⁴ (bár egyesek tévesen azt írták, hogy a főszerkesztőt és helyettesét kirúgták⁵), ám mindeddig senki sem foglalkozott azzal, hogy mi is volt az a *Lăncrănjan-ügy*, mely *egyik okozója* volt a Tiszatáj 1982-es botránynak? Dolgozatomban ezt a kérdést szeretném tisztázni, fő hangsúlyt helyezve a romániai fejleményekre, az uszító cikkgyűjtemény erdélyi fogadtatására, és az arra adott magyarországi válaszra.⁶

¹ Gyuris György, *A Tiszatáj fél évszázada (1947–1997)*, a Somogyi-könyvtár kiadása, Szeged, 1997.; Varga Péter: *A Tiszatáj és az irodalompolitika = Múltunk*, 1997/1, 74–89.

² Az első (mára jórészt elfeledett) botránynak Ilia Mihály „felállítását” tekintem a főszerkesztői székből, míg a harmadik skandalum Vörös László és Annus József (máig emlékezetes) 1986-os eltávolítása volt.

³ Vörös László, *Szigorúan ellenőrzött mondatok. (A főszerkesztői értekezletek történetéből 1975–1986.)*, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004.

⁴ Csizmadia Ervin, *A magyar demokratikus ellenzék (1969–1988). I. köt.*, T-Twins, Budapest, 1995.; Révész Sándor, *Aczél és korunk*, Sík Kiadó, Budapest, 1997.; Németh György, *A Mozdó Világ története 1971–1983*. Palatinus, Budapest, 2002.

⁵ *Csizmadia*, 1995, 243. és *Révész*, 1997, 305. (Még a *Magyar történelmi kronológia 1971–1990.* című kézikönyvben is az olvasható, hogy a megyei pártbizottság október 14-én felmentette a főszerkesztőt – ám az 1986-os menesztést meg sem említik.) A tévedés oka arra vezethető vissza, hogy még 1982-ben a számszám Beszélő 3. száma – felületes információk alapján – tényként írt a szegediek felmentéséről, ezt a hamis információt pedig ellenőrzés nélkül átvették.

⁶ Ezúton mondok köszönetet Kőrösi P. Józsefnek és Száraz Miklós Györgynek, hogy másolatban a rendelkezésemre bocsátották Köteles Pál és Száraz György korabeli levelezéseit, illetve utóbbi naplójegyzeteit.

*

A Lăncrănjan-féle förmedvény a kollektív emlékezetben úgy maradt meg, mint amely – azon túl, hogy féktelenül uszított ellenünk – durván meghamisította történelmünket. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a román történészek – enyhén szólva – sajátos múlt-ábrázolása már a hetvenes években is vitára készítették a hazai történészeinket, akik (bár a pártvezetés ellenezte a polemizálást) néhány kis példányszámú szakfolyóiratban olykor bírálták a román kollégák tudománytalan nézeteit – vagy alaptalan vádaskodásait. Például 1975-ben (amikor egyébként is nagyszabású *sajtókampány* folyt a 2. bécsi döntés 35. évfordulója ürügyén) Constantin C. Giurescu dühödt kirohanást intézett a Revista de Istorie 1975/6. számában a *Magyarország története* előző évben Párizsban, illetve az év tavaszán Londonban megjelent kötete miatt (azzal vádolta a magyar szerzőket, hogy „megismétlik az 1944 előtti történetírás tévedéseit és előítéleteit”), amire Makkai László határozottan válaszolt, sorra megcáfolva a neves történész ahistorikus állításait.⁷

A bukaresti pártvezetés roppant módon felbőszült azon, hogy egy magyarországi történész szembe mert szállni a nacionalista kurzus favorizált professzorával: az 1975. szeptember 22-i KB-ülésein Nicolae Ceaușescu éles hangon kelt ki a magyar történészek „támadásai” ellen és kijelentette, hogy fel kell venni a kesztyűt. Ezt követően az RKP elméleti folyóirata, az Era Socialistă 12. számában Dumitru Berciu professzor visszautasította „azon országok történészeinek állításait, akik kétségbe vonják a vlahok és a románok azonosságát...”⁸ Giurescu a következő évben újabb támadást intézett a magyarországi történészek (főleg Makkai) ellen és azt állította, „egyeseknek” az a célja, hogy „elvitassák a románok Erdélyhez való jogát”. Erre a vitára is utalt a budapesti külügyminisztérium egyik román referense az 1977-es Kádár–Ceaușescu-találkozó előtt készített feljegyzésében: „Az utóbbi években kibontakozó történészvita számottevően terheli kapcsolatainkat. A dákoromán kontinuitás már-már faji alapról történő megközelítése, a középkori román vajdaságok »történelmi küldetése«, a fejedelemségek egyesülése, Trianon és a bécsi döntés stb. román megvilágítása sérti a romániai nemzetiségek önértetét és élénk visszatetszést szül hazánk tudományos és laikus közvéleménye előtt is.”⁹

A magyarság gyalázása, múltjának meghamisítása a legfelső szintű találkozó után tovább folytatódott: 1978-ban olyan durva, magyarellenés uszítás jelenhetett meg, amelyre addig nem volt példa (a szerző végső fokon egyenlőséget tett a fasizmus és a magyar nép közé).¹⁰ Ettől kezdve megszorodtak azok az írások, melyek a „Horthy-fasizmus rémtetteit” mutatták be. „A történelemhamisítás mindennapi gyakorlat lett.” – olvashatjuk az

⁷ Makkai László: Egy kis szakmai ördögűzés = *Történelmi Szemle*, 1975/4, 751–754.

⁸ Magyar Országos Levéltár (= MOL), az MSZMP KB Külügyi Osztályának iratai, M-KS 288. fond, 32/1975/9. őrzési egység (= ő. e.), 371–375.

⁹ MOL, a külügyminisztérium titkos ügykezelte iratai, Románia (= román TÜK), XIX-J-1-j-1977, 114. doboz, 128-2. levéltári szám (= ltsz.) 001756/30/1977.

¹⁰ Ion Spălățelu: Horthysta megszállás Erdély északi részén (1940–1944). Szent Bertalan hosszú éjszakája = *Előre*, 1978. május 5. (Erre a kirívóan uszító cikkekre semmiféle visszhang sem érkezett, magyar részről agyonhallgatták. Persze kérdés, hogy volt-e valaki abban az időben, aki reagálni szeretett volna, csak a cenzúra megakadályozta?)

1978-ban született ún. „62-ek levelében”.¹¹ A Magazin Istoric, a Flacăra, a Luceafărul és más lapok, folyóiratok cikkeikben meghamisították Erdély illetve a magyarság múltját, ki-sajátítottak magyar történelmi személyiségeket (Budai Nagy Antaltól Dózsa Györgyig). „A Magyarországgal kapcsolatos román tömegtájékoztatás az elmúlt hónapokban továbbra is negatív elfogultságokkal, a mai magyar valóság elhallgatásával és manipulációkkal kombinálva, a magyar–román történelem érintkező szakaszait pedig sűrűsödő, élesedő évfordulós kampányokkal ábrázolva dolgozik.” – írta Rajnai Sándor nagykövet az 1980. november 26-i, a romániai tömegtájékoztatás magyar vonatkozású elveiről és módszereiről összeállított jelentésében.¹²

Ilyen előzmények után látott napvilágot 1982. április elején Ion Lăncrănjan hírhedett könyve.

*

A szerző nem volt ismeretlen az erdélyi magyar közvélemény előtt. 1928-ban született a Gyulafehérvár melletti Marosváradján, az ötvenes évektől különböző fővárosi irodalmi lapoknál dolgozott (1963-ban állami díjat kapott), a hatvanas évek elején az írószövetség párttitkára volt, innen „dogmatikus” (!) magatartásáért váltották le – hogy aztán a Ceaușescu-érában átlendüljön a másik oldalra: a hetvenes évektől sorra írta a nacionalista szellemiségű (olykor burkoltan szovjetellenes) regényeit, és az írószövetség jobboldali, sovíniszta szárnyához tartozott. Az ő és Eugen Barbu nevével fémjelzett csoport¹³ a hetvenes évek végén erősödött meg, amikor a „first lady”, Elena Ceaușescu bekerült a legszűkebb pártgrémiumba, miáltal a befolyása meghatározóvá vált a férjére, valamint a párt- és állami vezetésre; 1980-ban Lăncrănjan „megörökölte” az elhunyt nacionalista író és költő, Marin Preda parlamenti képviselői helyét, és attól kezdve, amit a politikusoknak még nem volt szabad kimondani, azt vele végeztették el. A Barbu–Lăncrănjan-klikkhez tartozott az az Adrian Păunescu (jelenleg a Nagyrománia Párt hírhedett szenátora) is, akinek 1982 legelején (ugyanott, mint szerzőnknek: a Sport és Turisztikai Kiadónál) megjelent egy olyan könyve (*De la Barca la Viena și înapoi*), mely mélységesen felkavarta a romániai magyar közvéleményt.¹⁴ Ekkor még nem lehetett sejteni, hogy hamarosan nyomdába kerül egy olyan kézirat, amelynek szerzője jócskán túltesz Păunescu sértegetéseit.

¹¹ A „Malomkövek között – Nyílt levél román értelmiségi barátainkhoz” címet viselő terjedelmes röpirat szerzőjének (szerzőinek? – állítólag 62 magyar értelmiségi írta alá) kilétét még ma is homály fedi. Közli: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. II. kötet: 1944–1989.* (Vál., bev., jegyzetek: Vincze Gábor), Pro-Print, Csíkszereda, 2003, 363. és uő: *Egy rejtélyes dokumentum a hetvenes évekből* = Krónika, 2002. május 25–26.

¹² MOL, román TŰK, XIX-J-1-j-1980, 120. doboz, 128-81. ltsz., 003432/3/1980.

¹³ Ez a klikk igen nagy népszerűtlenségnek örvendett az írószövetségen belül. (Már csak azért is, mert roppant agresszívek voltak és durván támadták a liberálisabb vezetőséget.)

¹⁴ A könyvben „a sorozatos tendenciózus valótlanosságok mellett többek között minősíthetetlen állítások fogalmazódnak meg a magyar útlel-ellenőrző szervek munkájáról, brutális megnyilvánulásairól, de a könyv egésze sértő módon érinti a magyar társadalmi rendet (egy 1979-es útinapló keretében).” – írják az Erdélyből átelepült Enyedi Sándor színháztörténész és Sükösd János pedagógus az Óvári Miklósnak címzett 1982. április 27-i levelükben. MOL, Óvári Miklós KB-titkár leadott anyagai, M-KS 288. fond, 51/1982/17. ő. e., 86/1982.

Az ominózus könyv, a *Cuvânt despre Transilvania* – melynek jelentése szó szerinti fordításban *Beszéd Erdélyről*¹⁵ – rendkívül gyorsan jött ki a nyomdából. A nyomdai engedélyt március 15-én kapta meg a kézirat, és – bár nem szerepelt a kiadó az évi tervében! – diplomáciai információk szerint három héttel később, április 7-én már kint volt a boltokban. (A legtöbb forrás szerint 50 ezer példányban adták ki, de a bukaresti A Hét főszerkesztője, Huszár Sándor korabeli értesülése szerint 80 ezerben jelent meg.) Ismerve a rezsim könyvkiadási politikáját, az állami nyomdák lassúságát, nehézkességét, nyugodtan állíthatjuk: ez a feltűnő gyorsaság nem a véletlen műve volt. Szepes István kolozsvári főkonzul úgy vélte, hogy az illetékesek direkt április 4-re *időzítették* a könyv megjelenését (Ezek szerint minden igyekezet ellenére késve jött ki a nyomdából.) Hogy valóban úgy van-e, mint ahogy a magyar diplomata feltételezte, azt csak az idevágó román pártiratok ismeretében lehetne megválaszolni.

A kiadás *célja* (a belső feszültség levezetésén, a magyar kisebbség elleni uszításon túl) kettős lehetett: 1.) a kapcsolatok rontásával kikényszeríteni a „felső szintű érintkezést” (vagyis a két pártvezető találkozóját), illetve „bebizonyítani”, hogy anélkül nem lehet előrelépni a magyar–román viszony javításában;¹⁶ 2.) megfélemlíteni a vezető magyar értelmiséget, nehogy az újabb kisebbségellenes intézkedések esetén tiltakozni merészellenek.

Visszatérve a Lăncrănján-i irományra, a megjelenését az április 10-i Luceafărulban maga Mihai Ungheanu főszerkesztőhelyettes méltatta,¹⁷ a KISZ lapjában, a Scînteia Tîneretului pedig interjú jelent meg a szerzővel. A népszerűsítése folyt tovább azután is, hogy a boltokba került: április 30-án a Săptămânában recenzálták, míg a Flacăra-ban a Sport és Turisztikai Kiadó tevékenységét ismertetve dicsérték a könyvet. Május 15-én egy, a Luceafărulban közölt interjúban Francisc Păcurariu, a közismerten magyarellen, sovinszta író egyebek mellett azt hangoztatta, hogy „igaz és becsületes könyv ez, amely meg-

¹⁵ Mivel az írások igen patetikus stílusúak, ebben az esetben talán helyesebb lenne a „cuvânt” szót *szózat*-nak fordítani. 1990-ben az Áramlat Kiadónál *Szónoklat Erdélyről* címen jelent meg, Köteles Pál fordításában *Gondolatok Erdélyről*, Száraz Györgynél *Beszéd Erdélyről*, Illyés Elemérnél *Egy szó Erdélyről*, az Ellenpontokban a *Vallomás Erdélyről* címen olvasható, de egy, a Politikai Bizottság számára készült, dátum nélküli, 9 oldalas ismertetésben *Ének Erdélyről* címet adták a könyvnek. MOL, MSZMP KB-információs jelentések, M-KS 288. fond, 11/1982/4406. ő. e., 1–9.

¹⁶ Bukarestben évek óta erőltették Kádár és Ceaușescu találkozóját (ami aktuális is volt, hiszen utólagja 1977-ben folytattak megbeszélést). Ezt azonban a magyar fél ahhoz az előfeltételhez kötötte, hogy konkrét ügyekben előzetesen szakértői szinten állapodjanak meg, amit az első számú vezetők csak jóváhagynak. Akkor is ismert volt ugyanis, hogy a román diplomácia taktikai eszköztárába tartozik az előkészítetlen, magas szintű kontaktusok erőltetése, amelyekből semmilyen érdemi eredmény nem várható, csupán demonstrálni lehet a külvilág felé a kapcsolatok problémamentességét.

¹⁷ A recenzióban (melyet magyar fordításban már 13-án fölküldtek a nagykövetségről Budapestre) Ungheanu olykor még Lăncrănjánon is túl tett, például nyíltan párhuzamot vont a harmincas évekbeli és az akkori Magyarország között. Huszár Sándor azt írta április 13-án a naplójába, hogy az írás „végső kicsengése olyan, mintha a magyarok utcai megvertetésére szólítaná fel a román lakosságot.” Lásd Huszár Sándor megszerkesztett, kiadatlan *1982-es naplójegyzetét*. Itt mondok köszönetet Bányai Évának, a Bukaresti Tudományegyetem Hungarológia Tanszéke tanárának, hogy lehetővé tette a terjedelmes naplófolyam nála lévő fénymásolt példányának kijegyzetelését.

érdemli, hogy olvassák...”¹⁸ Mindezek a méltatások bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy a könyv iránt roppant megnőtt az érdeklődés: Erdély nagyobb városaiban a korábban tapasztaltaknál nagyobb példányszámban fogyott. (Százaz Györgyhöz olyan hírek jutottak el, miszerint a magyarok igyekeztek felvásárolni a meglévő példányokat, hogy a románok ne tudják elolvasni, Balogh Edgár is 50-et vett meg Kolozsváron...) A hatás nem is maradt el: a kolozsvári főkonzulátus információi szerint a román átlagemberekben „korábban meglévő magyarelles hangulat a könyv nyomán kiterbélyesedett”.¹⁹ A magyaroktól vidékeken kötelező olvasmányként adták ki a párt propagandistáinak és szemináriumvezetőknek (ez nyilvánvalóan csak központi utasításra történhetett), Kovászna megyében azonban a könyvterjesztők nem árusították, ezért a Securitate helyi szervei igyekeztek kideríteni, hogy kik azok, akik kerülő úton hozzájutottak a könyvhöz, ki kinek adja tovább és hogyan kommentálja Lăncrănján szövegét.

Maga a könyv négy részre tagolódik: a *Rapsodie transilvană (Erdélyi rapszódia)* még 1957-ben keletkezett; az 1979-es datálású *Meleaguri natale (Szülőföldi tájak)* című fejezetben a szülőföldjéről, Fehér megyéről szóló írások kaptak helyet; a *Patriotismul – o necesitate de vitală (A hazafiság – létszükséglet)* című harmadik részben 1967 és 1980 között készült publicisztikák, lírai vallomások találhatók Erdélyről, a Haza és a Párt iránti hűségéről. A botrány nem is ezek, hanem a címadó, negyedik fejezet miatt tört ki. Ennek részletes ismertetésétől eltekintek,²⁰ csupán annyit jegyzek meg, hogy Lăncrănján a történelemhamisítás addigi mértékén jócskán túlhaladt. A szokásos toposzokon (az őslakos románokat a betolakodó magyarok minden időben üldözték, meg akarták semmisíteni, be akarták olvasztani stb.) kívül ugyanis néhány olyan elem is felfedezhető ebben az irományban, amelyre korábban nem volt példa: 1.) bírálta a párt korábbi magyarságpolitikáját, illetve azt, hogy a „folyton követelőző” magyar kisebbség „túlzott igényeit” „mindig túlságosan is kielégítették”, ezáltal juttatva azt „többlet jogokhoz”; 2.) burkoltan rehabilitálta a két világháború közötti „burzsoá” Románia sovíniszta kisebbségpolitikáját; 3.) nem csak Kun Bélát tartotta nacionalistának, hanem az 1948-tól az új hatalom megszüldítésében részt vett, és az „új osztályba” bekerülő erdélyi magyar kommunistákat is; 4.) *Magyarországot* és annak politikai vezetését (sőt: magát Kádár Jánost) burkoltan *revizionizmussal, irredentizmussal vádolta*; 5.) a „külső és belső magyar revizionista igény” hangoztatásával *a magyar kisebbséget* (és nyíltan vagy burkoltan, konkrét magyar értelmiségieket) *is a vádlottak padjára ültette*.

Mielőtt rátérnék a könyv fogadtatására, egy fontos kérdést érdemes tisztázni a pamflet keletkezését illetően. Százaz György a „második válaszában”²¹ bebizonyította,²² hogy Lănc-

¹⁸ Az interjúnak a Lăncrănjánra vonatkozó részét fordításban közölte az *Ellenpontok* című szamizdat folyóirat májusban készített 3. száma. Vö.: *Ellenpontok*, (sajtó alá rendezte: Tóth Károly Antal), Pro-Print, Csíkszereda, 2000., 113.

¹⁹ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-80. ltsz., 003619/1982.

²⁰ Szövegét lásd: Ion Lăncrănján: *Szónoklat Erdélyről*, Áramlat Kiadó, Budapest, 1990.

²¹ Százaz György, *Megjelent még egy furcsa könyv*, Áramlat Kiadó, Budapest, 1990, 87–163. (Ez egy kötetben jelent meg a korábbi kritikájával.)

²² Az egyik bizonyíték az, hogy Dücső Csaba (illetve a könyve) először a Rómában kiadott fércműben említődik meg, ráadásul, hogy-hogy nem, Lăncrănján ugyanazokat a részleteket idézi (és ugyanabban a fordításban!) a *Nincs kegyelem!*-ből, mint a római kötet összeállítója, Ciolan (akit Százaz György „Római Névtelen”-nek titulált), ráadásul mindketten összekeverik Dücső főhősé-

ránjan műve megírásakor alapvetően egy emigráns kiadványra támaszkodott: a Iosif Constantin Drăgan²³ által 1980-ban Rómában kiadott (és – miként az a 2. kiadás²⁴ előszavából kiderül –, Ioan N. Ciolan által összeállított) *Transilvania – Ultima prigoană maghiară* (értelemszerű fordításban: *Erdély – Az utolsó románüldözés* [magyar részről]) című gyűlölködő, magyarellenes fércműre. Erről pedig – megbízható történész „kapcsolatának” információi alapján – azt jelentette 1982. november 18-án Kalmár György ideiglenes ügyvivő, hogy ugyan az Olaszországban élő emigráns vasgárdista milliomos kiadásában jelent meg (a románon kívül olasz nyelven is), de „az RKP KB sajtóosztályának aktív közreműködésével” készült, sőt, a hírek szerint „nincs kizárva, hogy a teljes anyagot ez a szerv állította össze”. (Egyébként az informátor a saját szemével látott Eugen Florescu ideológiai és propaganda-ügyekkel megbízott KB osztályvezető-helyettes²⁵ asztalán egy Drăgan által dedikált példányt...) Mindez azt valószínűsíti, hogy művének megírásához Lăncrănjan közvetve vagy közvetlenül, a KB Sajtó és Propaganda Osztályától kapott segítséget – vagyis tulajdonképpen a magyarellenes pamflet megírása mögött a pártközpont (sőt, gyanúm szerint maga Elena Ceaușescu) állt. (A fejezet végén egyébként a kézirat elkészítésének dátumaként 1980–1982. olvasható. Lehet, hogy az első évszám azt jelzi, hogy az „alpanyagot” egy időben kapta meg Ciolan és Lăncrănjan?)

Már ami most ennek az uszító irománynak a fogadtatását illeti, ez a magyar közvéleményt *mélységesen felhőborította, megdöbentette*, azokat pedig, akiket a szerző valamivel megvádolt, *félelemmel* töltötte el a kötet kiadása. Az aggódás jogosságát mi sem mutatja jobban, mint hogy a rezsimhez addig teljes mértékben lojális író, Méliusz József, (akit név szerint is megvádolt Lăncrănjan), arról panaszkodott, hogy a háza elé a Securitate lehallgató kocsit helyezett. A nagykövetség úgy értesült, hogy többen – köztük Huszár Sándor és Domokos Géza,²⁶ a Kriterion Könyvkiadó igazgatója, (és az RKP KB-póttagja) – azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy elköltöznek Bukarestből és valami kisebb vidéki helységben keresnek maguknak jelentéktelen munkakört.²⁷

nek a *keresztnevét* (Levente) a levente *szervezettel*. Egyébként Dücső Csabáról (kinek létezésében Ilyés Elemér még kételkedett) és könyvéről, a Magyar Országos Levéltár akkori főigazgatója írt példás forráskritikai tanulmányt. Vö.: Varga János, *Levente és értelmezője* nyomában = *Tanulmányok Erdély történetéről*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1988, 212–225.

²³ Nem véletlen, hogy Drăgan adta ki, ugyanis ő a Ceaușescu-rezsimmal (és a Securitatéval) szorosán együttműködött, egészen a rendszer bukásáig.

²⁴ Ez a fércmű 1997-ben Marosvásárhelyen az Editura „Petru Maior” kiadásában újra megjelent – de megváltoztatott címmel: *Transilvania – prigonită de unguri* és elsősorban a székelyföldi románok „üldöztetésével”, a harmincas években hatalmi erőszakkal, a székelyek pénzén épített Hargita és Kovászna megyei ortodox és görögkatolikus templomok háború alatti lerombolásával foglalkozik. Emellett Ciolan nagy teret szentel annak, hogy szerinte miként asszimilálták a kommunizmus évtizedeiben (!) a székelyföldi románok nagy részét, hogyan szorították őket háttérbe.

²⁵ Florescu rendkívül befolyásos személy és „az ellenünk irányuló vádaskodások egyik fő kezdeményezője” – írja róla Rajnai Sándor nagykövet az 1981. december 12-i rejtjeltáviratában. MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-80. ltsz., 0089/1982.

²⁶ Domokos, illetve a kiadó ellen ekkor már hónapok óta folyt a hajsza. Vö.: Domokos Géza, *Igevár. Kriterion-történet tizenhat helyzetképben elmondva*, Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2000. 67–76.

²⁷ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/1/1982.

Méliusz április 20-án egy négyoldalas beadvánnyal fordult Nicolae Ceaușescuhoz, Petre Enache KB-titkárhoz és az ugyancsak KB-tag Gere Mihályhoz, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa (MNDT) elnökéhez, melyben visszautasította az őt ért rágalmatokat, *vizsgálatot követelt*, s ennek elmaradása esetén *sajtópert* helyezett kilátásba. Enache 22-én fogadta őt, és közölte, hogy beszélt Ceaușescuval, aki „nem ért egyet²⁸ a Lăncrănjanszöveggel, de az a kérése, hogy Méliusz ne indítson pert, mert ez kellemetlen lenne a pártnak”, ehelyett azt javasolta, írjon egy válaszcikket, amit a Luceafărul majd közöl. Méliusz megírta ugyan a cikkét és leadta a főszerkesztőnek, ő azonban – nyilván felettesei utasítására – júniusig hitegette, majd közölte, hogy a dolog „aktualitását veszítette”. (Még azt sem engedték meg, hogy A Hét „Könyvbarát” mellékletében megjelenjen vele az az interjú, melyben röviden visszautasítja Lăncrănjan hazugságait.) Méliusz tiltakozásul bejelentette, hogy *kilép az írószövetségből*, de úgy tűnik, később meggondolta magát²⁹ és csak az al-elnöki tisztségéről mondott le.

A Hét szerkesztősége három tiltakozó levelet kapott: Szabó Gyula író Szatmárnémetiből 17 oldalas levélben mondott véleményt (néhány napra rá szívinfarktust kapott),³⁰ Beke György író, publicista Kolozsvárról egy hosszabb írásában (*Egy hiteles és egy torz tükör*) hasonlította össze Lăncrănjan vádjait és Nicolae Balotă irodalomkritikus romániai magyar írók portréit tartalmazó, januárban a Kritérionnál megjelent könyvének (*Scritorii maghiarii din România*) több megállapítását. Gyöngyössi János székelyudvarhelyi tanár április 21-i olvasói levelében azt a Lăncrănjan-állítást vitatta, miszerint a nemzetiségeknek „aránytalanul több” kiadvány, könyv áll rendelkezésére mint a többségi románoknak. Ezek az írások persze nem jelenhettek meg – a KB propaganda osztályán kijelentették Huszárnak, hogy polémiáról szó sem lehet.

Az előbbiekhöz hasonlóan a többi *egyéni tiltakozás* is eredménytelen volt. Gálfalvi Zsolt Gere Mihályon keresztül intézett levelet a pártvezetéshez; Kántor Lajos³¹ és Szász János az írószövetség elnökének, D. R. Popescunak; Bitay Ödön, a Politikai Könyvkiadó magyar szerkesztőségének, és Demény Lajos, a N. Iorga Történeti Intézet nemzetiségi részlegének vezetői Petre Enache KB-titkárnak írtak egy-egy tiltakozó beadványt; Bodor Pál, az RTV nemzetiségi szerkesztőségének korábbi vezetője pedig interpellációt fogalma-

²⁸ Rajnai Sándor nagykövet április 29-i rejteltáviratában közli azt is, hogy olyan („mesterségesen sugallt”) híresztelések vannak forgalomban, miszerint Ceaușescu a távol-keleti útja miatt nem is tudott a könyv kiadásáról, és az akció mögött a hírhedetten magyargyűlölő Iosif Banc (korábbi Maros megyei elsőtitkár) és Hajdú Győző áll. Ez feltehetően nem igaz, ám az tény, hogy a Scinteia április 18-i számában közölt beszélgetésben az Igaz Szó közismerten talpnyaló főszerkesztője óvatossan dicsérte a könyvet. MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/2/1982.

²⁹ A Securitate egyik, 1983 őszi jelentéséből kiderül, hogy Méliusz újabb táviratban kérte Enachét az egy évvel korábbi ígéret teljesítésére, és tovább fenyegetőzött... Vö.: *Cartea Albă a Securității. (Istrorii literare și artistice 1969–1989.)* Ed. Presa Românească, București, 1996. 291.

³⁰ Az „Egy jámbor erdélyi turista futó kérdései Ion Lăncrănjanhoz” című cikk megírásának körülményeit lásd: Szabó Gyula, *Kényszerpályák. (Emlékek egy letűnt írói idő elejéről és végéről)*, Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2004, 51–62., 136.

³¹ Közli Kántor Lajos, *Függőhíd. (Közérzetkrónika)*, Jelenkor–Kritérium, Pécs–Bukarest, 1993, 206–210. (Mivel Romániában nem közölhették, a Mozgó Világ akarta lehozni, de nem engedélyezte – a magyar cenzúra!)

zott meg.³² Gáll Ernő, a Korunk főszerkesztője Aurel Duca Kolozs megyei első titkárnak írott levelében azt hangsúlyozta, hogy „a könyv nagy nyugtalanságot keltett mind a román, mind a magyar értelmiség egyes köreiből...”, egyébként pedig ellenkezik (!) a Ceaușescu által „következetesen képviselt nemzetiségi politikával”.³³

Fazekas János miniszterelnök-helyettes Ilie Verdeț miniszterelnökkel, valamint Gogu Rădulescu államelnök-helyetessel és Enache KB-titkárral beszélt, s „az RKP nemzetiségi politikája elleni támadásnak” minősítette a könyvet, követelve annak nyilvános megbélyegzését, de bizonytalan, kitérő válaszokat kapott.³⁴ A legmagasabb polcra jutott magyar politikus azonban nem hagyta annyiban és az RKP KB Politikai Végrehajtó Bizottsága 1982. május 20-i ülésén – azt követően, hogy Iosif Banc és Constantin Dăscălescu azzal vádolták, hogy „magatartásában nacionalista elemek vannak” – felszólalásában visszautasította a vádakat, majd kitért a Lăncrănjan-könyv „kártékony nacionalizmusára, amely aláaknázza a magyar–román barátságot”, és „szembehelyezkedik a párt nemzetiségpolitikájával”. Erre Ceaușescu igen hevesen reagált, kijelentve, hogy „nem a párt adta ki a könyvet, a romániai nemzetiségpolitikát pedig nem Lăncrănjan irányítja, hanem a párt”.³⁵ A vitának az lett a vége, hogy Fazekas kérte, „rossz egészségi állapota” miatt helyezték betegnyugdíjba. (A magyar nagykövetség értesülése szerint *eltávolítását* a legkeményebben Elena Ceaușescu szorgalmazta, akinek a befolyása az utóbbi időben jelentősen megnőtt a férjére és a szűkebb pártvezetésre.) Fazekas felmentése (melyről a Szamizdat Ellenpontok 7. száma és a Szabad Európa Rádió is beszámolt) azokat igazolta, akik úgy vélték, hogy a könyv megjelentetése a pártvezetés sovíniszta szárnyának előretörését jelenti és a magyarságpolitikában újabb negatív fordulatra lehet számítani.

Május elején – amikor nyilvánvaló vált, hogy egyéni akciókkal nem lehet eredményt elérni – Kolozsváron Szócs Géza költő és Marius Tabacu zenetanár összeállított egy *tiltakozó beadványt*, melyet rajtuk kívül még tízen írtak alá.³⁶ Néhány nappal később Marosvásárhelyen Sütő András író (és KB-póttag) kezdeményezésére is készült egy – némileg terjedelmesebb – beadvány, amit Gálfalvi György és Markó Béla öntött végső formába, majd összesen *harminchatan* láttak el a kézjegyükkel (köztük olyanok, akik a kolozsvárit is aláírták).³⁷ Az Ellenpontokban erről – név nélkül – beszámoló Szócs Géza szerint az alá-

³² MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/11/1982. A jelentéshez mellékelték Beke, Demény, Bodor és Bitay szövegét is magyar fordításban, valamint a román eredeti másolatát.

³³ A levélből részleteket közöl: Gáll Ernő, *Napló I. (1977–1990)*, Polisz, Kolozsvár, 2003, 414.

³⁴ Állítólag Fazekas egy 60 (!) oldalas tanulmányban foglalkozott a könyv magyarellenességével, ezt Robotos Imre közölte Almási Kálmán diplomatával és feleségével Nagyváradon. Vö. Almási Erzsébet, *Bukaresti napló. Egy diplomata feleség feljegyzései*, Püski, Budapest, 1998, 51.

³⁵ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 118. doboz, 128-20. ltsz., 001073/5/1982.

³⁶ Adonyi Nagy Mária, Fodor Sándor, Kántor Lajos, Koós Enikő, Lászlóffy Aladár, Simon Gábor, Szegő Katalin, Szilágyi István, Szilágyi Júlia, Szócs István. A névsort Szócs Géza közli *Az uniformis látogatása* című kötetében (HHRF, New York, 1986, 150.). A magyar diplomáciai források csak 11 aláíróról tudnak.

³⁷ Rajnai Sándor június 3-i jelentésében az olvasható, hogy az aláírók között volt többek között Kányádi Sándor, Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár, Fodor Sándor, Szilágyi István, Gáll Ernő, Balogh Edgár Kolozsvárról, Sütő András, Gálfalvi György Marosvásárhelyről, míg Bukarestből Domokos Géza, Szász János, Gálfalvi Zsolt, Bodor Pál, Kovács János. Rajtuk kívül még biztosan az aláírók

írók száma „alkalmasint nagyobb lehetett volna, de a szervezők, alighanem konspiratív megfontolásokból időben gyors akciót határoztak el, hogy a belügyi dolgozók érdeklődését megelőzve fejezhessék azt be.”³⁸ A nagykövetség információi szerint írásos formában összesen mintegy *hatvan magyar értelmiségi* tiltakozott – csoportosan vagy egyénileg – a könyv kiadása miatt. (Eddigi ismeretem szerint két román tiltakozó is volt: a már említett Marius Tabacu, valamint Ion Aluș kolozsvári szociológus egyetemi tanár, aki egy 12 oldalas beadványban ítélte el a szerzőt és művét.)

A kezdeményezők eleinte azzal próbálkoztak, hogy a rezsim „fantomszervezete”,³⁹ az MNDT vezetőin keresztül próbálják meg eljuttatni a tiltakozó ívet a Központi Bizottsághoz, illetve a főtitkárhoz. Amikor megkeresték Fejes Gyulát, a tanács titkárát (aki emellett a KB osztályvezetője is volt), hogy tegyen ez ügyben lépéseket, ő kitérő válasz adott. Az elnök, Vincze János szintén elutasította, hogy közvetítsen a pártközpont felé. (A veterán kommunista elítélte ugyan azt, amit Lăncrănjan a „felszabadulás” utáni időszak magyar kommunista vezetőiről írt – elvégre ő is érintett volt⁴⁰ – de ezt azzal magyarázta, hogy néhány magyarországi publicista, író „irredenta ízű megfogalmazásai” óhatatlanul kiváltanak „forrófejű reagálásokat”...) ⁴¹ Az elnök, Gere Mihály május 28-án ugyancsak visszatartotta, hogy közvetítőként lépjen fel a tiltakozó értelmiségi csoport és a legfelső pártvezetés között. („Nem akarják magukat kompromittálni.” – írta Huszár Sándor Szabó Gyulának egy május 31-i levelében.⁴²)

Végül a „harminchatok” beadványa nem Geréék közvetítésével, hanem Domokos Géza felesége révén – június első napjaiban – jutott el a KB titkárságára, ahonnan továbbították az „illetékesekhez”. (Gálfalvi Zsolt úgy tudta, hogy elkerült Ceaușescuhoz is, akinek „első reagálása megértő volt a Lăncrănjan-könyv ellen tiltakozó írók lépése iránt”.⁴³) A beadvány következményeként Enache agitprop-titkár fogadta a magyar értelmiség néhány képviselőjét, és „elhatárolta a párt álláspontját a Lăncrănjan-könyvben foglaltaktól.” A *nyilvános elítélés* azonban nem történt meg, sőt még ezután is jelentek meg a román lapokban magasztaló recenziók, ugyanakkor a magyar nyelvűeknek megtiltották „egyéni véleményüket tükröző kritika” megjelentetését.

A kezdeményezés – bár konkrét eredménye nem volt – mégis fontosnak mondható. Korábban előfordult ugyan, hogy néhány tekintélyes értelmiségi vagy politikus (Takács

között volt Farkas Árpád Sepsiszentgyörgyről és Huszár Sándor Bukarestből. Meg kell jegyezzem, hogy Gáll Ernő különös módon nem tesz említést az aláírási akcióban történt részvételéről a naplójában.

³⁸ *Ellenpontok*, 2000, 112.

³⁹ Bővebben: Vincze Gábor, Egy romániai „fantomszervezet”, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa születése = *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2003, 623–639.

⁴⁰ Vincze János (Ion Vințe) az egyik legsötétebb múltú magyar származású pártaktivista volt: 1944 előtt az illegális RKP Brassó tartományi titkára, 1947–48-ban budapesti követ, 1952–53-ban belügyminiszter-helyettes, majd vezérőrnagy rangban szekuritátés csapatok parancsnoka, 1965–69 között a Központi Pártkollégium tagja, majd az MNDT alelnöke. Magyar ügyekben sohasem exponálta magát, a rezsim szilárd támasza volt 1989-ig.

⁴¹ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 118. doboz, 128-20. ltsz., 001073/5/1982.

⁴² *Szabó*, 2004, 90.

⁴³ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/12/1982.

Lajos, Balogh Edgár, Demeter János és mások) kisebb-nagyobb jelentőségű helyi ügyekben (főleg iskolügyi sérelmek orvoslása érdekében) különböző fórumoknál „lobbizott”. Azonban a kommunista hatalomátvétel óta először került sor a magyar értelmiség egy nagyobb csoportja részéről *kollektív tiltakozásra*. Ilyen vagy ehhez hasonló, viszonylag széles körű megmozdulás 1989-ig többé nem fordult (nem fordulhatott!) elő.

Itt kell kitérni arra, hogy míg az egyénileg vagy csoportosan tiltakozók a pártvezetéshez fordultak, velük ellentétben egy maroknyi *ellenzéki csoport*: a nagyváradai *Ellenpontok* szerkesztői (Ara-Kovács Attila, Szócs Géza és Tóth Károly Antal) a tiltakozásnak egy más formáját választották: illegális folyóiratuk harmadik számát a Lăncrănján-könyv megjelenésének szentelték. Ara-Kovács (név nélkül, mint a többiek) *Bevezetés a fasizmusba* címmel írt egy kommentárt, melyben végül leszögezte: „Lăncrănján leleplezte Ceaușescu; tettenérhetővé tette számunkra a valóságot: Romániában fasisztának lenni állampolgári kötelesség. S a magyaryűlölet [...] e kötelesség elmaradhatatlan velejárója.” Mint említettem, Tóth Károly Antal egy terjedelmes részt lefordított a pamfletből, Takács Ferenc pedig ismertette a könyvet, végül Keszthelyi András egyetemi hallgató *A hagyományos és a hagyományait kereső román nacionalizmus* címmel írt elemzést a pamfletről. (Ezen kívül – mint említettem – hírt adtak a csoportos tiltakozó akcióról is.)⁴⁴

A csoportos tiltakozásnak annyi következménye azért lett, hogy a pártvezetés megértette, hogy a magyar értelmiség soraiban igen nagy feszültség keletkezett a könyv miatt, ezért (háromnegyed év késéssel) ismét összehívták a kezdettől fogva „*politikai szelepnék*” szánt MNDT büroját (végrehajtó irodáját). A július 14-i ülésen a tizennégy tagon kívül jelen volt Petre Enache KB-titkár, Eugen Florescu KB osztályvezető-helyettes, valamint néhány pártaktivista. Napirenden a romániai magyar tömegtájékoztatási eszközök helyzete, feladatai szerepeltek. A légkör akkor forrósodott fel, amikor a bukaresti magyar írók a Lăncrănján-könyv ügyét hozták szóba (azzal kapcsolatban, hogy a szerző szerint a nemzetiségeknek „aránytalanul több” sajtókiadvány, könyv áll rendelkezésére mint a románoknak). Ekkor Enache láthatóan izgatottan félbeszakította a hozzászólásokat és igyekezett elvágni azok folytatását. Lényegében azt közölte, hogy a reggeli órákban Constantin Dăscălescu miniszterelnöktől tájékoztatatta a magyar kormányfővel előző nap folytatott megbeszélésekről, amelyen Lázár György is kitért a sajtóban időnként fellelhető „nemkívánatos jelenségekre” és *nem helyeselte a viták kiélezését*. Enache azzal folytatta, hogy a könyv „nem a párt álláspontját tükrözi, azzal a vezetés, személyesen Ceaușescu elvtárs nem ért egyet”, majd azt fejtegette, hogy „nem a belső vitákra, hanem a szaporodó és egyre erősebb külső, Romániát érő támadásokra kell összpontosítani, azokat kell visszaverni – a nemzetiségi sajtónak is.” Elmondta, hogy számos külföldi (magyar, bolgár és szovjet) írás „sérti a román nép nemzeti érzékenységét, történelmét, vitatja a kontinuitását”. Végül megjegyezte, hogy ősszel a magyar és a román párt illetékes KB-titkárai találkoznak, s megbeszéléseiken „feltárják és rendezik a vitás kérdéseket”.⁴⁵

Ezután nyilvánvaló volt, már csak abban lehet reménykedni, hogy legalább a budapesti vezetés *határozottan* tiltakozni fog a magyarellenes iromány kiadása miatt és *nyíl-*

⁴⁴ *Ellenpontok*, 2000, 97–121. A folyóiratnak épp ez a száma volt az első, amelyik kijutott nyugatra: a Bécsi Napló és a müncheni *Nemzetőr* július-augusztusi számaikban, valamint az augusztus 23-i *Der Spiegel* ismertették a szamizdatot, kitérve a Lăncrănján-ügyre.

⁴⁵ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 118. doboz, 128-37. ltsz., 004815/1/1982.

vánosan el fogják ítélni Lăncrănjant és művét. Az előbbi elvárás nem teljesült – az utóbbi azonban két írónak köszönhetően igen.

*

A kötet megjelenéséről Budapestet napokon belül távirati úton értesítette a bukaresti nagykövetség, majd április második felében elkészítették az ominózus negyedik fejezet fordítását⁴⁶ és felküldték a Központba.

A magyarellenes propaganda-hadjárat folytatása nem érte váratlanul a külügyminisztériumot és a pártközpontot, hiszen Bukarestből és Kolozsvárról hónapok óta jelezték, hogy nem lehet a helyzet javulására számítani. Hodicska Tibor, a külügyminisztérium III. területi osztályának román referense egy április 28-i (tehát már a könyv megjelenése után készített) feljegyzésében arra hívta fel a figyelmet, hogy „a mostani mintegy egy éves időszak eszkalációja nemcsak [...] a magyarellenes tartalmú, hangvételi írások mennyiségi állandósulásában, hanem a nyílt polémia fokozódó megnyilvánulásában, továbbá a mai magyar politika és vezetés egyre nyíltabb bírálatában jut kifejezésre.”⁴⁷ Éppen ez háborította fel leginkább a magyar pártvezetést. Lăncrănján ugyanis magát Kádár Jánost, a „testvérpárt” vezetőjét is burkoltan *irredentizmussal* vádolta, amikor egy helyen azt írta, hogy „1966-ban, Budapesten, egy fontos fórumon” (a név szerint meg nem nevezett) Kádár kijelentette, hogy a „trianoni szerződés imperialista diktátum volt, mely Magyarországot szétszakította, Erdélyt Romániának ítélte”, majd pedig az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1975-ös helsinki zárókonferenciáján „a szónok” beszédében megemlítette, hogy az első világháború után Magyarország elveszítette területének kétharmadát. (Száraz György utána nézett az idézeteknek és kiderítette, hogy az első esetben pontatlan volt a szerző, és feltehetően az MSZMP IX. kongresszusán elhangzott Kádár-beszédet „írta át” a maga szájíze szerint, a második esetben pedig valóban az hangzott el – csak éppen a szövegkörnyezetéből kiragadva idézte az elsőtítkárt.⁴⁸)

Ami a pártvezetés szerepét, felelősségét illeti, az nyilvánvaló volt Budapest számára, hogy „legfelsőbb” jóváhagyás nélkül nem jelenhetett volna meg egy olyan könyv, mely a szomszédos ország első emberét is támadja. A botrány kitörése után azonban Bukarestben igyekeztek *elhatárolódni* a szerzőtől, illetve *bagatellizálni* a „skandalumot” (lásd Enache közléseit).

Rajnai nagykövet kezdetől fogva azt javasolta, hogy még a júliusi Lázár–Dăscălescutárgyalások előtt célszerű lenne *hivatalosan reagálni* a könyvre. Szepes István főkonzul is azt jelentette a könyv megjelenése után egy hónappal, május 12-én, hogy „kapcsolataink

⁴⁶ Kiss Ferenc Köteles Pálnak írott levelében azt ajánlotta, hogy legjobb lenne kiadni magyarul, „hadd lássa mindenki, mi lehetséges odaát”. Ezzel biztosan többen egyetértettek akkoriban, ám a pártvezetés épp azt nem szerette volna, ha a magyar közvélemény rádöbben, „mi lehetséges odaát” Száraz György – miután az 1983-ban megjelent újabb könyvében Lăncrănján azzal vádolta őt, hogy önkényesen ragadott ki idézeteket a pamfletjéből – ugyancsak azt javasolta, hogy magyarul is ki kellene adni a hungarofób író művét – igen ám, de a román szerzői jogvédő hivatal ehhez nem járult hozzá. (Egyébként az 1990-es kiadás is engedély nélkül jelent meg, lásd a könyv előszavát.)

⁴⁷ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 121. doboz, 128-81. ltsz., 002958/1/1982.

⁴⁸ Vö.: Száraz György: A sorsközösség nevében. (Válasz egy furcsa könyvre) = *Történelem jelenidőben. (Tanulmányok)*, Magvető, Budapest, 1984², 676–677.

[...] valamennyien úgy ítélték meg, hogy a könyvben szereplő nyílt rágalmak, otromba sértések, belemagyarázások, hangulatkeltő célzatos eszme-futtatások, történelemhamisítások nem maradhatnak válasz nélkül.”⁴⁹

Nem is maradt: „a vezetés”⁵⁰ április végén soron kívül tárgyalta a Lăncrănján-ügyet és döntés született arról, hogy szóbeli üzenetet kell küldeni az RKP Politikai Végrehajtó Bizottsága számára. Óvári Miklós kulturális KB-titkár ezért május 7-én bekérte Victor Bolojan nagykövetet és egyebek mellett közölte vele: „az MSZMP vezetői mély megdöbbenéssel fogadták a könyv megjelenését, valamint a mai magyar politikát alaptalanul, felelőtlenül támadó recenziót⁵¹ is. [...] Az írások durván sértik a magyar nemzeti érzést. A könyv rágalmozó, támadó hangneme a megfélemlítés eszközeit alkalmazza a magyarságra, és hollététől függetlenül a saját történelmétől való elfordulás igényével lép fel. [...] Úgy ítéljük meg, hogy az alaptalan és ezért fokozottan elítélendő támadás súlyát csupán az enyhítheti, ha a Román Kommunista Párt vezetése nyilvánosan elhatárolja magát Lăncrănján állásfoglalásaitól és megteszi a szükséges intézkedéseket a hasonló esetek elkerülése érdekében.”⁵² (Mivel pedig nem lehetett abban bízni, hogy Bolojan át is adja az üzenetet, egyúttal a bukaresti nagykövet utasítást kapott a szóbeli közlés megismétlésére.)

A román pártvezetés részéről érdemleges pozitív reagálás nem érkezett, ráadásul Rajnai Sándort hetekig nem voltak hajlandók fogadni, mert át akarta adni Óvári üzenetét. Amikor aztán végre június 21-én fogadta Cazacu KB-titkár, ő az üzenet felolvasására azzal reagált, hogy „Ion Lăncrănján könyve egy író műve. Nem kívánunk fölötte polémiát nyitni, ami azután csak szélesedne. Magyarországon szinte naponta jelenik meg a tömeg-tájékoztatásban olyasmi, ami torzított képet ad Romániáról.⁵³ [...] Véget kellene vetni az ilyen helyzetnek, be kellene fejezni ezeket a polémiákat, a román kontinuitás erdélyi vitatását [sic!], ennek az ősi román földnek a megkérdőjelezését.” Rajnai erre megismételte, hogy a *magát Kádárt* ért burkolt vádak háborították fel a budapesti pártvezetést, ettől várnak elhatárolódást, mire Cazacu azt mondta, hogy majd a KB-titkári találkozón beszélnek erről... Amikor ismételtén rákérdezett Rajnai, hogy számíthatnak-e az ügyben az RKP részéről válaszra, Cazacu azt mondta, hogy a könyv úgy tekinthető, mint egy reakció, amit „óhatatlanul kiváltottak a magyarországi publikációk.”⁵⁴

⁴⁹ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-80. ltsz., 003619/1982.

⁵⁰ Egy április végi, Berecz Jánosnak, a KB külügyi osztályvezetőjének megküldött átiratból az derül ki, hogy a Politikai Bizottság részéről küldték a szóbeli közlést az RKP PVB-nak – csak hogy a PB-ülések napirendi pontjai között *nincs nyoma*, hogy tárgyalták volna a Lăncrănján-ügyet! Gerlán László külügyminisztériumi főosztályvezető május 11-i átiratából sem tudható meg, hogy milyen pártgrémium foglalkozott soron kívül a kérdéssel. MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/4/1982. és 121. doboz, 128-81. ltsz., 002958/1/1982.

⁵¹ Ungheanu április 10-i recenziójáról van szó.

⁵² MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 121. doboz, 128-81. ltsz., 002958/1/1982. és 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/4/1982.

⁵³ Az 1982. január 19–21. között Constantin Oancea és Roska István részvételével Bukarestben tartott külügyminiszter-helyettesi konzultáción Roska is azt tapasztalta, hogy „teljes elzárkózást mutatkozott több magyar érdekeltségű kérdésben. Ugyanakkor nagy nyomatékkal marasztalták el a magyar tömegtájékoztatás román ellenes tevékenységét. Ezt, mint az előrehaladást akadályozó tényezőt emlegették.” MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 117. doboz, 128-144. ltsz., 00764/1982.

⁵⁴ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/14/1982.

Ezek után úgy tűnt, semmi értelme a további hallgatásnak és a *hazai nyilvánosság* elé kell tárnai a konfliktust. Hogy ezzel kapcsolatban voltak-e viták a Központi Bizottságban, illetve a különböző osztályain és a Politikai Bizottságban, egyelőre nem lehet tudni. (A Magyar Országos Levéltárban kutatható pártiratok nagyon hiányosak.) Mindenesetre július legelején Puja Frigyes külügyminiszter a azt javasolta Várkonyi Péter külügyi KB-titkárnak és Szűrös Mátyás külügyi osztályvezetőnek, hogy *nyilvánosan reagáljanak* a Lăncrănján-könyvre, a Magyar Hírlap szombati számában, vagy az Új Tükörben. Erre nem került sor,⁵⁵ – bizonyára azért, mert a két hét múlva sorra kerülő miniszterelnöki találkozó előtt nem akarták rontani a tárgyalási légkört. Nagyjából ugyanebben az időben Aczél Györgyöt is foglalkoztatta a nyilvános reagálás kérdése – de Száraz György dolgozatát (miként alant még lesz róla szó) csak összszel jelentette meg.

Lázár György, a minisztertanács elnöke július 13–14-én tárgyalt Bukarestben. (Fogadta a Fekete-tenger parti Neptun üdülőhelyen Ceaușescu is.) A Constantin Dăscălescu miniszterelnökkel folytatott tárgyalásai végén vetette fel, hogy „módot kellene találni a történelmi kérdések olyan kezelésére, amely nem zavarja kapcsolatainkat.” Később pedig – mint ahogy Enache is említette az MNDDT bírói ülésén – azt hangoztatta, hogy „el akarjuk kerülni a nyilvános polémiát, eddig nem reagáltunk a Lăncrănján-könyvre sem, amely pedig nyíltan támadja az MSZMP politikáját, és meghamisítja a párt első titkárnak beszédeit. Továbbra is arra számítunk, hogy a román párt vezetése megtalálja a módját annak, hogy elhatárolja magát a könyv állításaitól.”⁵⁶ Dăscălescu erre nem reagált, és a magyar fél hiába várta a bukaresti elhatárolódást, az csak nem történt meg később, így Szűrös Mátyás szeptember 7–9. között folytatott tárgyalásain sem. A KB külügyi osztályának új vezetője a Politikai Bizottság számára készített jelentésében⁵⁷ többek között megjegyezte, hogy a román partnerek „ez alkalommal sem határolták el magukat a Ion Lăncrănján könyvében foglaltaktól, Dobrescu elvtárs csupán a szerző és az ügy jelentőségét igyekezett csökkenteni. (Például »Lăncrănján nem tartozik a jobb írók közé«.) Ugyanakkor ellensúlyként a magyar sajtó Romániát bántó »több száz« írását hozta szóba – konkrétumok megjelölését ezúttal is kerülve.” Nem tudni, Miu Dobrescu, a KB külügyi osztályvezetője milyen írásokra gondolhatott, mert nem valószínű, hogy tudomása volt ar-

⁵⁵ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/13/1982. (00163/PF/1982.) 22-én valaki feljegyzi az aktán belül, hogy Lázár látogatása után aktualitását veszítette a javaslat... Révész Sándor azt állítja az Aczél-életrajzban, hogy „a pártközpont gondosan előkészítette a könyvre adandó taktikus de határozott választ, amely nem hozza előtérbe az iromány sovíniszta szemléletének hivatalos jellegét és támogatottságát.” (Aczél, 1997, 304.) Hogy mire gondolt, az számomra nem világos (talán a Száraz-kritikára?), mindenesetre az eddig megismert levéltári forrásokban semmiféle „határozott válasz” meglétére utaló adatra nem bukkantam.

⁵⁶ MOL, MSZMP KB-információs jelentések, M-KS 288. fond, 11/1982/4407. ő. e., 96–105. 00160/2/PF/1982. Jelentés a Politikai Bizottságnak a Minisztertanács elnökének romániai látogatásáról.

⁵⁷ MOL, MSZMP KB-információs jelentések, M-KS 288. fond, 11/1982/4408. ő. e., 17–22. Inf/781/1982. (Indulása előtt egyébként Szűrös bekérte az elkészült Száraz-dolgozatot a KB Külügyi Osztályára és áttanulmányozta, hogy „képben legyen”. Annyira megtetszett neki a szöveg, hogy a külügyminisztérium jó előre 300 példányt megrendelt a Valóságból a diplomáciai képviseltek számára.)

ról: elkészült a Lăncrănján-pamfletre adott két⁵⁸ válasz, melyek oly nagy visszhangot váltottak ki 1982 őszén Magyarországon és azon kívül egyaránt.

Az egyik dolgozat szerzője, Köteles Pál 1977 februárjában telepedett át Nagyváradról Debrecenbe, ahol az Alföld munkatársa lett. Hogy mikor, kitől jutott a könyvhöz, az az általam megismert forrásokból nem derül ki, de mivel *ki volt tiltva* Romániából, valószínűleg az erdélyi barátai hozták meg neki. Úgy látszik, őt is megdöbbentette a magyarellenes gyűlöletkeltés ilyen mélysége, pedig átköltözése előtt volt alkalma megismerni a román nacionalizmus „irodalmát”. („Amíg nem olvastam, én is kételkedve fogadtam, hogy ilyen förmedvény megjelenhet »barátainknál«. Ez fölszólítás pogromra, népirtásra.” – írta egyik ismerősének szeptember 16-án.)

Valamikor június második felében, a hó vége felé készülhetett el a munkájával, mert Vörös László azt írja, ő a kéziratot június végén vagy július legelején kapta meg, mielőtt 5-től szabadságra ment volna.⁵⁹ A dolgozat nagyon tetszett Vörösnek, és a helyettesének, Annus Józsefnek is, ő azonban az eredeti címet (*Töprengés egy görbetükör előtt*) – a szerző jóváhagyásával – a *Töprengés egy torzkép előtt*-re változtatta.⁶⁰ Ezen kívül még néhány apróbb módosítást eszközöltek a szövegen, például kihúzták azt a részt, ahol Köteles „Ceaușescu propagandagépezetét Goebbelsével vette egy kalap alá”.⁶¹

Július elején Köteles egy példányt „csupán olvasásra, tájékoztatásra” elküldött Száraz Györgynek, aki három héttel korábban, június közepén fejezte be a maga dolgozatát. Nagyon jó írásnak tartotta a Kötelesét, sőt azt is közölte, hogy „nem konkurrál” egyik a másikkal: ő „erősebben a politikumra” tette a hangsúlyt, míg társa többet foglalkozik a történetiséggel.⁶² Ez valóban így van, hiszen jórészt a magyarfóbiás szerző történeti jellegű állításait kritizálta. (Érdekes módon a Dücső Csaba-könyvön átsiklott, talán nem is hitte, hogy ez egyáltalán létező mű.) Nem fukarkodott a jelzőkkel sem (a szerző „finoman fogalmazva beteges valóságtorzító”, „kedvenc időtöltése a tudatos ferdítés stb.), pedig feltehetően még vissza is fogta magát. („Nem akartam túlfeszíteni a húrt. Óvakodtam attól is, hogy a személyes benyomásokat túl mélyre véssem a válaszban. [...] Nem éreztem volna magamat tisztességes magyar írónak, ha a választ nem írom meg” – írta a már idézett, szeptember 16-i levelében.)

Szárazon kívül volt a kéziratnak egy erdélyi „lektora” is: július közepén Vörösnél járt Gálfalvi György, a marosvásárhelyi Igaz Szó munkatársa, aki elolvastván, „elragadtatással nyilatkozott a dolgozatról. Külön dicsérte a »megőrzött hidegvérrel« sorakoztatott ellen-

⁵⁸ Úgy tűnik, mintha Illyés Gyula is készült volna egy válaszra, ugyanis az Új Horizont 2004. 3. számában közölt írásában (*Két történet Illyés Gyulával*) Szász István Tas azt írja, hogy őt is felkérték, fordítaná le a könyvet (illetve a negyedik fejezetet), mert Illyést „igen érdekelné”. Amikor azonban elkészült a munkával, ő már kórházban volt, és hamarosan meghalt. Illyés szándékán nem lehet csodálkozni, elvégre régóta szíven viselte az erdélyi magyarság sorsát, ráadásul Lăncrănján a pamfletjében az egyik régi könyvére (*Puszták népe*) is hivatkozik.

⁵⁹ Vörös, 2004. 60.

⁶⁰ „A címváltozással kapcsolatban nincs észrevételem: Belátom, jelentéstanilag pontosabb, még ha döcögösebb is. De én is úgy ítélem meg, hogy ez a jobbik variáció.” – írta augusztus 19-i levelében a főszerkesztőnek.

⁶¹ Vörös, 2004. 60.

⁶² Száraz György 1982. augusztus 2-i levele Köteles Pálnak.

érveket.” – írta Annus József 1982. augusztus 6-án Kötelesnek.⁶³ Július közepén a főszerkesztő felhívta a művelődésügyi minisztériumban a folyóirat referensét, Csapody Miklóst, (akit a botrány kitörése után menesztettek!) és megkérdezte, van-e *elvi* tiltás a Lăncrănján-könyv ismertetését illetően, de ő megnyugtató választ adott. Azért ennek ellenére sem lehettek teljesen nyugodtak a szerkesztőség munkatársai, erre utal Annusnak a folyóirat megjelenése után írt levele is: „félelem bennem is volt, hogy netán az utolsó pillanatban mégis beüt az istennyila”.⁶⁴ Az „istennyila” majd csak pár héttel később ütött be...

A 9-es szám, benne az elhíresült kritikával, augusztus elején került a nyomdába és valamikor szeptember⁶⁵ 6–7. körül került ki az utcára,⁶⁶ majd napok alatt szétkapkodták. Akkoriban elterjedt a városban, hogy a még megmaradt példányokat pár nap múlva „begyűjtették” az „illetékesek”, de úgy tűnik, ennek a híresztelésnek semmi alapja sem volt: a szerkesztőség utána nézett a dolognak és megállapították, hogy semmiféle összeszedés nem történt, a három és félezer példány egyszerűen két nap alatt elfogyott⁶⁷ – nyilván pont a Köteles-írás miatt.

A dolgozat „elcsúszott” ugyan az „éber cenzor” figyelő tekintete előtt, ám öt hét múlva csak beütött a mennykő: október 14-én Koncz János megyei ideológiai titkár berendelte Vörös Lászlót és közölte, hogy – egyelőre csak szóban – fölmondanak neki és helyettesének. Részletes indok nem hangzott el, de Kőrösi József, a Valóság főszerkesztője utólag úgy vélte, hogy a dolgozatnak az utolsó, „hogy úgy mondjam, harcra felhívó” sora („Ez a könyv éppen annak bizonyossága, hogy semmilyen aggodalom sem lehet túlzó, sem fölösleges.” – szögezte le végül Köteles) „vágta ki a biztosítékot”.⁶⁸

Október 15-én az ún. főszerkesztői értekezleten – a Mozgó Világgal együtt – a Tiszatáj ügye is terítékre került, de konkrét szankciókról nem esett szó a folyóirattal kapcsolatban. Arról az értekezleten részt vevő Aczél György hallgatott (bár valószínűleg a résztvevők tudtak róla), hogy ugyan a Tiszatájat elmarasztalják a Köteles-írás közzélése miatt, hamarosan újabb kritika fog napvilágot látni, a Száraz Györgyé.

Száraz nem erdélyi származású volt, ám régóta foglalkoztatta a kisebbségi kérdés, és Erdély története, emellett pedig a baráti köréhez számos erdélyi író, költő tartozott (az akkor már Budapesten élő Páskándi Gézától a kolozsvári Kányádi Sándorig), a könyvet is erdélyi barátai közül küldte valaki. A dolgozat két változatban készült el május végére: egy

⁶³ Gálfalvi véleményéről Vörös László is említést tesz. Lásd *Vörös*, 2004. 60. (Száraz kéziratát meg Kántor Lajos, a Korunk szerkesztője és Semlyén István kolozsvári szociológus olvasta szeptemberben.)

⁶⁴ Annus József szeptember 13-i levele Köteles Pálnak.

⁶⁵ Vörös szerint a kritikát azért a szeptemberi számban hozták, mert korábban is gyakorlat volt, hogy a „rázósabb” kéziratokat ekkor közölték, ugyanis a cenzor július–augusztusban szabadságon volt. *Vörös*, 2004. 60. Varga Péter az egyébként számos pontatlanságot tartalmazó tanulmányában tévesen azt írja, hogy *októberben* jelent meg a kritika – ráadásul még a cím is hibás: *Töprengés egy térkép [!] előtt*. (Varga, 1997, 81–82.)

⁶⁶ *Gyuris*, 1997, 130. Szeptember 9-én írja Köteles Lackó Mihálynak, hogy küld egy példányt a *megjelent* számból.

⁶⁷ Annus József szeptember 30-i levele Köteles Pálnak. (Raffay Ernő rákérdezett erre az egyik eladónál, de ő is azt állította, hogy „nem szedették össze, hanem valóban elkapkodták”. Lásd Raffay Ernő szeptember 20-i levelét.)

⁶⁸ Idézi *Németh*, 2002, 118.

60 oldalas és egy rövidebb, 18 flekkes verzióban (a Kötelesé hozzávetőlegesen 13 flekk volt), amit az *Élet és Irodalomnak* szánt. (Közben a bukaresti írótól, Szász Jánostól megtudta, „odakint” elterjedt, hogy írja a kritikáját...) Az ÉS azonban hosszas ígérgetés után, valami oknál fogva még sem akarta közölni, erre július elején megmutatta Aczélnek a hosszabb verziót. A „kultúr pápa” miután elolvasta közölte, hogy „politikussabb változatot akar, tekintettel a bukaresti Lázár-látogatásra.” Száraz azt ajánlotta, hogy berakja Ceaușescunak a június pártplénumon elhangzott beszédét és ezzel mintegy „feljelenti” Lăncrănjant a főtítkárnál. Aczél kapva kapott az ajánlaton, de egy hónappal később úgy látszik meggondolta magát, mert azt javasolta, hogy a *Valóságban* jöjjön le a dolgozat, ne az ÉS-ben – és a Ceaușescu-idézet nélkül. Amikor azonban közölte Száraz, hogy a hosszabb verziót szeretné közölni, Aczél ezt azzal ellenezte, hogy „jobb lenne mellőzni, összesen újabb tárgyalások indulnak, ne rontsuk az esélyeinket”.⁶⁹ Így tehát végül a rövidebb változatot hozta le a *Valóság*, annyi változtatással, hogy az eredeti 18–19 flekket „fölkerekítette” mintegy 23-ra és kihagyta a Ceaușescu-idézetet (ámbátor az utólag valamiért mégiscsak belekerült). (A hosszabb verziót a Magvető Kiadó Gyorsuló Idő-sorozatában akarták kiadni, ott is jelent meg a következő évben.) Augusztus közepén még fölmerült a gondolat, hogy be kéne „suszterolni” a szeptemberi számba, de a nyomda lassúsága miatt nem próbálkoztak ezzel. Pedig szerencsésebb lett volna a két dolgozat egyazon hónapban történő megjelenése, mert akkor bizonyosan nem keletkezik a két szerző között átmeneti *nézeteltérés, feszültség*. (Száraz „nagyon nagy taktikai hibának” tartotta, hogy nem egy időben jelent meg a két kritika, mert az szerint egymást erősítette volna. Köteles a Ceaușescu-idézetet nehezményezte, ami abból a megfontolásból tett be Száraz, hogy ezzel a diplomáciai tiltakozás lehetőségét kizárja és a megnehezítse az ellentámadást.⁷⁰ Más kérdés, hogy – miként az újabb Lăncrănján-könyv mutatja – ez utóbbit az idézettel sem kerülhette el...)

Szeptember 9-én (amikor a Köteles-féle Tiszatáj-szám már kapható volt), felhívta Kiss Kálmán, a rádió elnök-helyettese Száraz Györgyöt és *elnökségi döntésre* hivatkozva közölte, hogy egy *interjút* szeretnének vele készíteni, melyet fő műsoridőben adnak le, az egyik hétfőn, amikor nincs magyar TV-adás, és az esti órában, amikor már a román TV-adásnak vége. Két héttel később eldől, hogy október 25-én este 21²⁵-kor sugározzák az interjút, melyet másnap reggel megismételnek, előtte pedig többször előzetest fognak közölni belőle. Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy a pártvezetés (személyesen Aczél?) úgy döntött, hogy a Száraz-féle kritikát (mely tulajdonképpen – mivel *egyezettett szöveg*, ellentétben a Kötelesével – *félhivatalos válasznak* tekinthető!) az erdélyi magyarság számára is megismerhetővé teszik, ugyanis az interjúban tulajdonképpen a megjelent szöveget „mondta fel” az író.

Ami a Köteles-kritika hatását illeti, Budapesten azért kezdtek aggódni, hogy esetleg „betesz” a *Valóságban* megjelenő dolgozatnak.⁷¹ (Agárdi Péter szeptember közepén rátele-

⁶⁹ Lásd Száraz György augusztus 2-i naplójegyzetét.

⁷⁰ Lásd Köteles október 25-i levelét Száraz Györgynek és az erre írt november 16-i (!) választ, majd a november 20-i viszontválaszt.

⁷¹ A külügyminisztérium román referatúrája egy szeptember 15-i, a nagykövetségnek küldött átiratában azt írja, hogy Köteles kritikája „feltétlenül keresztezi Száraz György megjelentetni szándékozott írásában foglaltakat”. (Ezt a mondatot azonban utólag kihízták!) MOL, román TŰK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/17/1982.

fonált Kőrösire, hogy siettesse meg a nyomdát!) A szerkesztőségben attól féltek, hogy esetleg a románok erőteljes tiltakozásának⁷² hatására leállítatják a szám megjelenését. Ez azonban fel sem merült.

Október 22-én az Írószövetségben választmányi ülést tartottak, melyen az egyik fő téma a *Tiszatáj-ügy* (vagyis Vörösék szegedi felmentése) volt.

Az ülés előtti napokban küldte el Köteles Pál az írószövetség választmányának címzett levelét,⁷³ melyben felháborodásának adott hangot a Tiszatáj főszerkesztőjének és helyettesének menesztése miatt. Azzal érvelt mellettük, hogy egyfelől a folyóirat az elmúlt években elkötelezettje volt a szomszéd országokban élő magyar kisebbség védelmének, „erkölcsi bátorításának”. A felmentéssel pedig azt üzeni a pártvezetés, hogy aki szóvá meri tenni a magyar kisebbséget ért sérelmeket, azt szinte *felforgatóként*, „a magyar állam ellenségeként” kezelik. Másfelől pedig menesztésük „a román politika számára egyértelműen azt jelenti, hogy a magyar vezetés megbünteti azokat, akik a román asszimilációs gyakorlatot Magyarországról bírálják, tehát a magyar kormány – minden pártközi tárgyalások és erőfeszítések ellenére – mit sem tesz, vagy tehet, lényegében bevallatlanul ugyan, de bele-törődött az erdélyi magyarság beolvasztásának menetrendjébe. [...] Megismétlendő: a Vörös Lászlóval [és *Annus Józseffel*] szemben alkalmazott büntetésben saját asszimilációs politikájuk győzelmi lehetőségét látják, s bátorítás, hogy a jövőben még kevésbé kell félniök a magyarországi rosszallásoktól...” Végezetül arról tájékoztatta a szövetséget, hogy az erdélyi magyar íróársadalom megpróbált nyilvánosan tiltakozni a Lánchránjan-könyv kiadása miatt, de ezt a cenzúra nem tette lehetővé, akik pedig az RKP KB-nak küldött beadványt aláírták, azok „a politikai rendőrség zaklatásainak vannak kitéve”. (A diplomáciai képviselleteink ilyen értelmű információkkal nem rendelkeztek.)

Köteles levelének feltehetően volt némi hatása, mindenesetre tőle függetlenül minden felszólaló (többek között Páskándi Géza, Csoóri Sándor, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós) kiállt Vörösék mellett. Száraz György felszólalásában kijelentette, hogy „taktikailag elhibázottnak” tartja ugyan, hogy nem egyszerre jött ki a két írás, de mindenképpen hibát követett el a helyi pártvezetés Vörös és Annus felmentésével. (Még a rezsim mellett elkötelezett veterán „társutas”, Boldizsár Iván is azzal érvelt, hogy „a közvélemény csak azt szűrné ki”, hogy „a románok leváltattak két magyar szerkesztőt”.)⁷⁴

Mivel az egész választmány *határozottan kiállt* a Tiszatáj (és a Mozgó Világ) mellett, a hatalmat képviselő Agárdi Péter (az MSZMP KB TKKO alosztályvezetője) és Tóth Dezső (művelődési miniszter-helyettes) meghátráltak. Ez egyértelműen azt jelezte, hogy a szegedi pártvezetés szóbeli felmentése nem „perfektuálódott”.⁷⁵ A november 26-i, újabb főszerkesztői értekezleten már csak azt rótta fel Tóth Dezső a szerkesztőségnek, hogy a Kö-

⁷² Az előbbi átiratban a referens azt javasolta, hogy ha a Köteles-kritika „néhány megfogalmazása” irritálni fogja a román illetékeseket („amit valószínű, hogy a nagykövetség diplomatái előtt valamilyen formában kifejezésre is juttatnak”), a cikkben foglaltaktól „ne határolják el magukat, de ne is bocsátkozzanak vitába.”

⁷³ Köteles Pál október 18-i, 5 oldalas levele a Magyar Írók Szövetségének.

⁷⁴ Lásd Száraz György október 22-i naplójegyzetét.

⁷⁵ Egyébként Vörösék felváltásának gondolata a megyei pártvezetés részéről már korábban fölvetődött (csak nyilván a megfelelő ürügyre vártak!), ugyanis júliusban azzal keresték meg Ilia Mihályt, vállalná el (ismét) a főszerkesztői posztot. (*Gyuris*, 1997, 130. valamint Száraz György október 11-i naplójegyzete és november 16-i levele Köteles Pálnak.)

teles-dolgozat *nem egyeztetett szöveg* (ellentétben a Szárazéval) és Romániában majd azt fogják hinni, hogy az előbbi hivatalos álláspontot tükröz...⁷⁶

Ami egyébként Száraz György kritikáját (*Egy különös könyvről*) illeti, az ezt közlő októberi Valóság végül 22-én jelent meg, és ugyanúgy szétkapkodták, mint korábban a Tiszatájat. (A xerox-másolatot pénzért árulták, míg a Köteles-kritikát „szamizdat” formában terjesztették.) Három nappal később, 25-én a *rádió-interjú* is elhangzott és igen nagy visszhangot váltott ki az erdélyi magyarság körében. (És ami figyelemre méltó: gratulált Kádár, – és persze Illyés Gyula.⁷⁷) Az adás időpontjának és témájának híre futótűzként terjedt a magyarok között vidékeken mindenütt. Az interjútól – melyet aki csak tudott, hangszalagra rögzített és csoportosan újrhallgattak, megbeszéltek – a Lăncrănján-könyv „lennyegretörő, kiegyensúlyozott megválaszolását várták”, és ami elhangzott, az – a főkonzultátus „kapcsolatainak” nagy többségétől származó értesülések szerint – eleget tett az előzetes várakozásnak.⁷⁸

Az adás iránti nagy érdeklődést egyébként csak fokozta a Köteles-dolgozattal, valamint annak megjelentetésével (illetve a szerkesztőséggel) kapcsolatosan Romániába eljutott magyarországi hírek. (Amitől Köteles és mások tartottak, bekövetkezett: elterjedt ugyanis, hogy *román nyomásra* mentették fel Vöröset.) A két kritika fogadtatása egyébként nem volt egyforma. (Egy szempontból azonban mégis: mindkét írás fölkelte a Securitate „érdeklődését” és az Ellenpontokkal kapcsolatos tömeges házkutatások alkalmával mindenhol keresték azokat.⁷⁹) Bár a Kötelesét csak kevesen ismerhették meg (mivel igen kevés juthatott be belőle Romániába, az is csak csempész-úton, ugyanis még előfizetni sem lehetett a Tiszatájra – egyébként ezt a számot amúgy is elkobozták volna), Barity Miklós nagykövet tapasztalata szerint azok részéről, akik mindkettőt ismerték, az volt a vélemény, hogy a Száraz-szöveg a „célravezetőbb”, míg „a – beállítottságuknál, ill. személyi okoknál fogva – türelmetlenebbek, a »radikálisabbnak« tűnő Köteles-szöveget” tartották jobbnak.⁸⁰ Az Erdélyből áttelepült szerkesztő, Gellért Györgyi is arról számolt be Száraznak, hogy Kolozsváron a másik dolgot tartják bátrabbnak, Köteles „az igazi hős, a Valóságot »hivatalos« reakciónak tekintik, úgy is értékelik.”⁸¹ A Száraz-választ határozott, körültekintő, mértéktartó szövegnek tartották, amivel kínos és ügyetlen dolog lenne polemizálni. Felerősödtek azok a vélekedések is, hogy a magyarországi nyilvános reagálás nem káros, éppen ellenkezőleg: a román vezetést arra készítheti, hogy fékezze a szélsőséges nacionalista hangok megjelenését.

⁷⁶ Gyuris, 1997, 130–131. és Vörös, 2004, 63.

⁷⁷ Vö. Száraz György október 29-i naplójegyzetét.

⁷⁸ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/22/1982. A román referens a külügyből azt közölte Szárazsal, hogy „az adásnapon egész Kolozsvár lázban volt, a mozik kiürültek, a háztetőkön új antennákat szereltek az emberek...” (Lásd Száraz György november 2-i naplójegyzetét.)

⁷⁹ Vö.: Huszár Sándor 1982. november 13-i naplójegyzetét, valamint Vincze, 2003, 379–381.

⁸⁰ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/22/1982. Száraz is azt írja a naplójában (november 9-én), hogy a bölcsész-hallgatók körében az a vélemény, hogy Köteles „az igazi hős”, az ő írását bátrabbnak, „szájuk íze szerint valónak tartják”.

⁸¹ Vö. Száraz György november 16-i naplójegyzetét.

Volt azonban, aki egészen másként vélekedett. Még a félhivatalos, nyilvános válasz megszületése előtt, májusban Balogh Edgár azt közölte Szepes István főkonzullal, hogy „ebben a kényes helyzetben a magyar vezetésnek ésszerű kompromisszumok útján meg kellene kísérelni a folyamat további romlásának megakadályozását. Ez a közvetlen magyar párt- és államérdek szolgálatán túl nagyban hozzájárulna a romániai magyar nemzetiség helyzetének javításához is”, a magyar–román kapcsolatok és a magyar nemzetiség viszonyát pedig úgy jellemezte, hogy „ne lőjünk arra a repülőgépre, amely túsokat szállít”.⁸² (Sajnos Balogh Edgár 1989-ig képtelen volt felfogni, hogy ez a repülőgép akkori is zuhan lefelé, ha nem lőnek rá Budapestről – tehát akkor is romlik a magyarság helyzete, ha semmit sem tesz a magyar vezetés.)

Ami a Lăncrănján-könyvre adott magyarországi választ illeti, annak nem csak Erdélyben támadt visszhangja, hanem nyugaton is: olyan mérvadó médiumok, mint például a Neue Zürcher Zeitung (október 27-én) és a BBC, vagy a Szabad Európa Rádió (november 25-én) foglalkoztak a kérdéssel (jellemző, hogy a SZER a Köteles-dolgozatot „ellenzékinnek”, a másikat „kormánypártinak” tartotta), majd november folyamán a Le Monde, a Liberation, a New York Times is reagált a kérdésre. Egyébként a következő év elején a nyugati magyar emigráció egyik legtekintélyesebb folyóiratában, a párizsi Irodalmi Újságban is megjelent egy könyvkritika, a szintén erdélyi származású Illyés Elemértől. Az erdélyi magyarság helyzetét és Bukarest kisebbségpolitikáját jól ismerő emigráns történész-publi-cista ennek a fércműnek a kiadását nem egyszeri esetnek, hanem egy *folyamat* részének tekintette és felhívta arra a figyelmet, amiről Kötelesék *nyíltan* nem írhattak: „félelmetes hasonlóságot” lehet látni „Lăncrănján gondolatmenete és a román nemzetiségi politika céljai és módszerei között”.⁸³

*

A román pártvezetés a két kritikára egy ideig – mondhatni látványos – *hallgatással* válaszolt. (Barity Miklós, az új nagykövet a november 8-i rejtjeltáviratában azt feltételezte, hogy a Köteles-cikk megjelenése miatti „szerkesztőségi rendszabályok” a román vezetésben „pozitív benyomást keltettek”!⁸⁴) Egyelőre tartózkodtak a polémiától és a sajtóban is „békülékenyebb” írások jelentek meg. Első ránézésre úgy tűnhet, mintha *átmeneti, taktikai visszavonulás* történt a magyarelles kampány terén. Ezt a feltételezést támaszthatná alá a magyar nagykövetség azon értesülése, miszerint Ceaușescu felelősségre vonta Florescut, a Lăncrănján-kampány megszervezéséért – mire a KB osztályvezető-helyettese Elena Ceaușescura hivatkozott... (Nem csoda, hogy Florescu a „Conducător” feleségét emlegette, ugyanis azok a lapok – Flacăra, Săptămâna, Luceafărul –, melyek a kampány-

⁸² MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 117. doboz, 128-72. ltsz., 00584/1982. Meg kell jegyezzem, hogy ez a gondolkodásmód a budapesti pártvezetés köreiben sem volt ismeretlen, maga Aczél is így vélekedett (lehet, hogy épp Balogh hatására). *Vörös*, 2004, 267-268.

⁸³ Illyés Elemér: A történelem vakvágányán = *Irodalmi Újság*, 1983/1. Illyés

⁸⁴ Barity azt is közölte, hogy Ion Traian Ștefănescu, a Szocialista Nevelés és Művelődés Tanácsának (az ottani művelődési minisztériumnak) alelnöke a november eleji budapesti tárgyalásain Tóth Dezső miniszter-helyettes egy megjegyzését úgy értelmezte, hogy Vörös és Annus elbocsátására „éppen a Köteles-tanulmány megjelentetése miatt került sor”! MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 120. doboz, 128-75. ltsz., 003212/22/1982.

ból kivették részüket, az ő támogatását élvezték.⁸⁵ Ez is azt a korábban hangoztatott gyanúmat erősíti, miszerint *Elena állt a pamflet kiadásának háttérében*, akiről köztudott volt, hogy szinte zsigeri magyargyűlölő.) Csakhogy az olyan kiadványok felbukkanása, mint az *Arhangeliu cruzimii (A kegyetlenség arkangyalai)*, nem az előbbi feltételezést támasztják alá.

A marosvásárhelyi Vatra folyóirat kiadásában november folyamán napvilágot látott kiadvány igencsak alkalmas volt a magyar kisebbség elleni gyűlölet szítására. Témája a máramarosi Mózesfalva (Moisei) határában 1944 őszén történt harminc román katonaszökevény kivégzése, és ennek ürügyén „a magyar fasizmus” „leleplezése”, burkoltan ismét csak egyenlőséget téve a fasiszta és a magyar közé. A nagykövetség infomációi szerint Gheorghe I. Bodea és Vasile T. Suciú könyvét⁸⁶ egy nap után árusítás után kivonták a forgalomból, az ötvezer példányt pedig a zúzdába küldték, és „folyik a vizsgálat, hogy ki hagyta jóvá az SZMNT-ben a kiadást”.⁸⁷ Egy későbbi jelentésből azonban kiderül, hogy szó sincs bezúzásról, egyszerűen csak „átkeresztelték” a kiadványt: *Moisei* (vagyis Mózesfalva) címen az év végén ismét kiadták Marosvásárhelyen – ráadásul magának a pártfőttitkár és államelnöknek, Nicolae Ceaușescunak az előszavával! Ez a cinikus játék jól mutatja, hogy ha esetleg átmenetileg gyengült is a magyarellenes kampány, de szó sem volt arról, hogy véget vessenek annak.⁸⁸ Hogy ez mennyire így volt, azt mi sem mutatta jobban, mint újabb uszító „szépirodalmi” és „történelmi” munkák⁸⁹ megjelentetése – és Lăncrănján újabb könyvének kiadása a következő évben.

A *Vocația constructivă, (Építő elhivatottság)* az írószövetség kiadójánál, az Editura Cartea Românească-nál jelent meg 1983 augusztusában. A hatvan, kisebb-nagyobb írást tartalmazó kötet azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy tartalmazta Lăncrănjannak a magyarországi kritikákra írott *válaszát* is. A *Răstălmăcire după răstălmăcire (Ferdítés, ferdítés hátán)* című írása Köteles Pálnak „válaszolt”, míg *În așteptare (Várakozásban)* címűben Száraz Györgynek. A stílus, a szemlélet – és a szándék (a budapesti író „leleplezésén” túl) ugyanaz, mint az előző iromány esetében: tovább sulykolni a román tömegekbe, hogy a („külső” és „belső”) magyar irredentizmus fenyegeti „az Országot”. A pártvezetés Budapesten – az idők változásának jeleként?⁹⁰ – ekkor hozzájárult, hogy *Száraz*

⁸⁵ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1983, 107. doboz, 128-27. ltsz., 002096/1/1983.

⁸⁶ Illyés Elemér információi szerint Bodea Budapesten (!) gyűjtötte a könyvükhöz az anyagot: „pártkapcsolatai révén a zárt anyaghoz is hozzájutott; olyan anyaghoz, amelybe magyar kutatók nem kaphatnak betekintést.” Vö.: Illyés Elemér: *Fantomok ébresztése = Irodalmi Újság*, 1984/2., 7-8.

⁸⁷ MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1982, 121. doboz, 128-81. ltsz., 006474/1982.

⁸⁸ Aczél György és Várkonyi Péter KB-titkárok a november 29-30-i bukaresti tárgyalásaikon – talán mert nem látták értelmét? – már fel sem vetették a Lăncrănján-ügyet. MOL, MSZMP KB-információs jelentések, M-KS 288. fond, 11/1982/4410. ó. e., 73-82. Inf/869/1982.

⁸⁹ Többek között: Romulus Zaharia *Ademenirea (Ámítás)* című regénye és Ștefan Pascu *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românește (Mit jelent Erdély? Az erdélyi civilizáció a román civilizáció keretében.)* című könyve, mindkettőt a kolozsvári Dacia kiadó jelentette meg.

⁹⁰ Ne feledjük, 1978-ban még megtiltották Illyés Gyulának, hogy válaszoljon az őt aljasul megátadó Mihnea Gheorghiu-nak. (A bukaresti pártakadémia vezetője a „Huni la Paris” címmel a *Luceafărul* 1978. május 6-i, 18. számában durván nekiment Illyésnek.) Válaszcikke (*Fegyelme-*

válaszoljon a személye ellen irányuló támadásra:⁹¹ a *Megjelent még egy furcsa könyv* című dolgozat a Valóság 1984. 3. számában látott napvilágot.

A kampány tehát folyt tovább, és amikor 1986 végén megjelent a rég várt⁹² *Erdély története*, a sajtóhadjárat kiteljesedett, a magyarellenes hisztériát szinte a paroxizmusig fokozták. És ez egészen 1989. december 22-ig tartott – ez azonban már egy másik történet.

zetten) ezért csak az egyik nyugati magyar emigráns kiadványban jelenhetett meg: *Magyar Füzetek* 5. sz. (Kisebbségben), 13–22.

⁹¹ A Politikai Bizottság 1983. augusztus 30-i ülésén döntöttek arról, hogy Száraz György válaszolhat a vádakra. (Köteles esetében azért nem javasolták ezt, mert az előterjesztő Szűrös Mátyás szerint írásában ténybeli hibák is voltak.) MOL, az MSZMP PB iratai, 288. fond, 5/1983/890. ó. e., 48–49.

⁹² Nem csak a magyar közvélemény várta a könyv megjelenését – hanem a román pártvezetés is: 1986. november 4-én Pavel Platona, a nagykövetség első beosztottja egyebek mellett fenyegetően közölte Szepes István főosztályvezetővel, hogy tudják, hamarosan megjelenik a többkötetes Erdély története, Köpeczi vezetésével. „Ezzel összefüggésben a román vezetés felhívja a magyar illetékesek figyelmét, hogy amennyiben a jelzett könyv a román nép eredetére és Erdély történelmére vonatkozóan a Román Kommunista Párt állásfoglalásaitól, a román történetírás ismert nézeteitől eltérő kitételeket vagy ferdtételeket fog tartalmazni, úgy román részről azt – tekintettel arra, hogy a magyar Minisztertanács tagja által szerkesztett munkáról van szó – »politikai gesztusként« értékelik és megteszik az intézkedéseket a megfelelő válasz megjelentetése és terjesztése érdekében.” MOL, román TÜK, XIX-J-1-j-1986, 125. doboz, 128-15. ltsz., 005273/1986.